



# Manen en laarzen

KOEN BROUCKE OVER VELDSLAGEN, DIEPE WONDEN EN HISTORISCHE SENSATIES

**Historicus en kunstenaar Koen Broucke (°1965) evoceert met een tentoonstelling in het Taxandriamuseum de historische energie van twee veldslagen die rond en in Turnhout plaatsvonden. Daarbij maakt hij gebruik van verschillende ingangen: eigen beeldend werk en relictten van de strijd, zoals schoenen en historische documenten.**

Oorlogsgeweld slaat wonden. In Europese steden waar relatief recent nog heftig werd gevochten, zoals bijvoorbeeld in Berlijn, tekenen littekens nog steeds het stadsweefsel. Ook dichterbij huis laat een verleden van strijdgewoel zich uit de sporen in het landschap lezen, al moet je daarvoor scherp kunnen kijken. ‘In België, zeker in Vlaanderen, kan je niet ver wandelen zonder op een slagveld te belanden’, steekt Koen Broucke van wal. Voor de tentoonstelling *Manen en laarzen*, die in samenwerking met cultuurcentrum deWarande georganiseerd wordt in het Taxandriamuseum, richt hij zijn aandacht op de Slag bij Turnhout (1597) en de Slag in Turnhout (1789).

## ALTERNATIEVE HISTORISCHE KENNIS

Broucke werkt aan een doctoraat in de kunsten over alternatieve vormen van historische kennis. ‘Tijdens mijn studie geschiedenis aan de universiteit ervoer ik een zekere ontvre-

denheid. De geschiedschrijving van na de Tweede Wereldoorlog tot de late jaren tachtig is sterk beïnvloed door het positief-wetenschappelijke denken. We mochten ons tijdens de opleiding bijvoorbeeld niet met beelden bezighouden; de cijfermatige benadering overheerste. Ook het verhalende, de anekdotes en de citaten werden onverbiddelijk geschrapt. Dat is intussen veranderd. Er is terug ruimte voor verhaal, voor beeld, voor verbeelding.’

Vanuit zijn kunstenaarspraktijk onderzoekt Broucke hoe die alternatieve vormen van historische kennis tot stand kunnen komen. De wisselwerking tussen wandelen en tekenen staat daarbij centraal. Op zijn zwerftochten langs slagvelden stelt hij zich open voor de ‘historische sensatie’, een begrip van de Nederlandse cultuurhistoricus Johan Huizinga. ‘Een historische sensatie



Koen Broucke, *Cabanes*, 2017

**KOEN BROUCKE:  
'IK GELOOF DAT IEDEREEN  
OVER HET VERMOGEN  
BESCHIKT EEN HISTORISCHE  
SENSATIE TE BELEVEN'**

is een onmiddellijk contact met het verleden via een historisch object', vertelt Broucke. 'Je kan die sensatie niet voorspellen of manipuleren. Ze is werkelijk een soort genade: het moet je overkomen. Ik geloof dat veel historici van zulke ervaringen doordrongen zijn, maar doorheen hun werkproces groeien ze dicht, of verdwijnen ze achter een muur van wetenschappelijke modellen.' Broucke zoekt andere manieren om de historische kennis over te brengen: hij verwerkt zijn ervaring en kennis in tekeningen en schilderijen.

**RIMPELS IN RUIMTE EN TIJD**

'Een veldslag is een complexe historische gebeurtenis', gaat Broucke verder. 'Het is een openstapeling van drama's – individuele trauma's en collectieve wonden – waar veel historische energie mee verbonden is. De oorsprong van een conflict is vaak gecompliceerd en de gevolgen rimpelen ver door in de tijd. Ook

ruimtelijk dijt een veldslag uit. De plek van het heftigste treffen staat beschreven in de geschiedenisboeken, maar vaak vinden er kilometers verder ook schermutselingen plaats. Of soldaten slaan in de streek aan het plunderen. Een veldslag is dus veel meer dan een plaats, een datum, een tijdstip en iemand met een fluitje die het strijdgewoel op gang blaast.' Je kan een veldslag misschien nog het best vergelijken met een aardbeving: twee tektonische platen – elk met een politieke, culturele en religieuze geladenheid – schuiven tegen elkaar. Op dat wrijvingspunt komt ontzettend veel energie vrij, die in alle mogelijke richtingen voorttrilt. Ook vandaag zindert ze nog na. Die energie spoort Broucke op.

**LAAG OP LAAG OP LAAG**

Om de complexiteit van veldslagen ook voorbij het analytische te kunnen vatten, brengt Broucke veel tijd door op plekken waar ooit veldslagen



Koen Broucke  
Koen Broucke, *Patriotten*, 2017



plaatsvonden. Hij wandelt traag, en lang, en telkens opnieuw over hetzelfde terrein. Dat deed hij ook in Tielenheide, een natuurgebied tussen Tielen en Turnhout. In 1597, tijdens de Tachtigjarige Oorlog, vocht het Staatse Leger van Maurits van Nausau hier een veldslag uit met een Spaans leger. ‘Dat slagveld is relatief goed bewaard gebleven. Vorige eeuw werd de oorspronkelijke heidevegetatie vervangen door naaldbossen om de Limburgse steenkoolmijnen van hout te voorzien, nog later werd Tielenheide militair domein. Op een paar percelen aan de rand na is het dus niet verkaveld. Tijdens wandelingen in een gebied zoals dit probeer ik de ziel van de plek te vangen’, vertelt Broucke.

Om een slagveld zo goed mogelijk te doorgronden, zoekt hij verschillende invalshoeken om de plek te benaderen. ‘Met elke wandeling groeit mijn kennis van het terrein. Je hebt visuele indrukken, je luistert, maar je bouwt ook tactiele kennis op. Wandel je op een grassige bodem of op zacht mos? Hoe kraken de takjes? Impliciet sluimert die informatie ook in mijn schilderijen.’ Tijdens zijn wandelingen laat Broucke zich ook graag vergezellen door mensen die het gebied door en door kennen, bijvoorbeeld de voormalige en de huidige boswachter, een kolonel die op het militaire domein gestationeerd was of een bibliothecaris die gespecialiseerd is in de geschiedenis van de streek. Broucke: ‘Zij wijzen me op zaken die ik zelf nooit had kunnen zien. Er is me bijvoorbeeld een plek aangewezen, ergens op een spie in het bos waar twee paden samenkomen, waar volgens sommige specialisten een massagraf zou zijn.’ Van die plek schilderde Broucke een duister ogend boslandschap en gaf het de titel *Het massagraf van Tielenheide* mee. Zo licht hij een tipje van de sluier.



Koen Broucke, *Tielen*, 2017

Om alle verschillende lagen inzichtelijk te maken, verschijnt er bij de tentoonstelling ook een wandelgids. Daarmee nodigt Broucke iedereen uit om zelf op zoek te gaan naar de mystiek van slagvelden. ‘Ik geloof dat iedereen over het vermogen beschikt een historische sensatie te beleven. Wanneer ik zie hoe belangrijk dat vermogen voor mezelf is, hoeveel rijker dat mijn leven maakt, wil ik dat ook bij anderen aanscherpen.’ In een tijd waarin alles een prijs heeft en dus niets nog echte waarde, vindt Broucke dat cruciaal. ‘Ons vermogen om op deze manier naar de wereld te kijken staat onder druk. We hebben een heel materialistische kijk op de dingen gekregen en dat belet ons om de ziel van de

dingen te zien.’ Vaak manifesteert de historische sensatie zich via kleine, dagdagelijkse gebruiksvoorwerpen. Soldatenlaarzen bijvoorbeeld.

#### HET BELANG VAN GOEDE SCHOENEN

Broucke: ‘In dagboeken van soldaten uit alle tijden staat het belang van goede schoenen vaak centraal. Primo Levi benadrukte dat bijvoorbeeld in zijn boek *Het respijt*. En ook mensen die vandaag oorlogsgeweld moeten ontvluchten, vertellen erover.’ In de tentoonstelling komt dan ook schoei- sel aan bod. ‘Het meest indringende stuk is een paar laarzen van een geallieerde soldaat uit de Eerste Wereldoorlog. Het zijn twee verschillende schoenen: een Franse en een Engelse. Ze zijn helemaal scheefgelopen en



ontelbare keren hersteld. Wanneer je deze laarzen aandachtig bestudeert, besef je meteen: als ik die één dag draag, loop ik kreupel. De soldaat droeg die waarschijnlijk vier jaar lang. Dag in, dag uit. Door kleine details zoals de beschadigingen van deze schoenen werkelijk tot me te laten doordringen, kan ik me een beetje beter inleven in de leefwereld van die soldaat. Dat hoop ik ook te kunnen doorgeven. Ons volledig onderdompelen in de gruwel van het slagveld zou te overdonderend zijn, maar via kleine sensaties zoals deze wordt het wel toegankelijk.’

#### MANEN EN LAARZEN

Naast die hele concrete, directe ervaring van het slagveld is Broucke ook gefascineerd door de manier waarop de beeldvorming rond een veldslag doorheen de tijd evolueert. In de eerste dagen na de gevechten brengen lokale tekenaars en kunstenaars vaak de gruwel en destructie in beeld. Daarna beginnen heroïek en symboliek de beeldvorming te bepalen. Dat is ook zo na de Slag in Turnhout van 1789. Bij de gevechten tussen

het Patriottenleger of ‘Maanleger’ en het leger van de Oostenrijkse keizer werd toen in de Gasthuisstraat en op de Grote Markt van Turnhout de kiem gelegd voor de tijdelijke onafhankelijkheid van de Zuidelijke Nederlanden.

De overlevering wil dat het Maanleger hierbij hulp kreeg: tijdens de gevechten zou Onze-Lieve-Vrouw-van-Bijstand zijn verschenen om kanonskogels tegen te houden. Broucke: ‘Wanneer je verslagen van veldslagen leest, kan je jezelf een vaag beeld vormen van de verschrikking van soldaten. Er is veel rook en lawaai en tumult. Het is chaos, chaos, chaos. Mensen weten vaak zelfs niet meer in welke richting ze moeten schieten. Op een bepaald moment is er zoveel gedonder en angst dat de waarneming vertroebelt en men niet meer goed weet wat men ziet. In de tentoonstelling komt dat aan bod in een projectie, waarin ik willekeurige verschijningen oproep.’

Broucke bestudeerde ook de beeldvorming die na de Slag in Turnhout

KOEN BROUCKE:  
‘ONS VOLLEDIG  
ONDERDOMPELEN IN DE  
GRUWEL VAN HET SLAGVELD  
ZOU TE OVERDONDEREND  
ZIJN, MAAR VIA KLEINE  
SENSATIES ZOALS  
DEZE WORDT HET WEL  
TOEGANKELIJK’



Koen Broucke, *Mass Grave*, 2017

werd gecreëerd. ‘De titel van de tentoonstelling *Manen en laarzen* is gebaseerd op een karikatuur die dit gevecht in beeld brengt. De soldaten van het Maanleger – eigenlijk een verzameling van Brabantse soldaten en mensen van de lokale bevolking – worden hierin voorgesteld als gelaarsde beentjes met een maantje erboven. De laars staat voor mij symbool voor de aarding, voor de gruwel van het slagveld. De maan is symbool voor het bovenzintuigelijke, bijvoorbeeld voor de verschijning van Onze-Lieve-Vrouw-van-Bijstand. Maar de maan staat ook symbool voor de ideologieën en fantasieën die we achternalopen, maar die eigenlijk ongrijpbaar zijn.’

Oorlogsgeweld slaat wonden en veldslagen veroorzaken trauma’s. Die zaken zijn in hun geheel moeilijk te

**KOEN BROUCKE:  
‘WE HEBBEN EEN HEEL  
MATERIALISTISCHE KIJK OP  
DE DINGEN GEKREGEN EN DAT  
BELET ONS OM DE ZIEL VAN DE  
DINGEN TE ZIEN’**

doorgronden. De Duitse cultuurcriticus Walter Benjamin betoogt in zijn essay ‘Der Erzähler’ dat soldaten die in de Eerste Wereldoorlog meevochten, het vermogen kwijtraakten om daar op een zinnige manier over te vertellen. De ervaring was te intens geweest. Allicht gaat die stelling ook op voor conflicten die in vroegere tijden plaatsvonden. En voor de conflicten die vandaag woeden. Het mooie van het werk van Broucke is dat hij – via eigen beeldend werk en concrete objecten – betracht de ontwrichtende ervaring van soldaten toch toegankelijk te maken, en ons



Koen Broucke, *Stiefel*, 2017

via kleine details naar iets grootsers en fundamenteelers wil laten kijken. En wie openstaat voor de historische sensatie, stelt vast dat hij daar wonderwel in slaagt | Thomas Abelshausen

**MANEN EN LAARZEN**  
21.10.2017-14.01.2018  
Taxandriamuseum  
Begijnenstraat 28, Turnhout  
[www.taxandriamuseum.turnhout.be](http://www.taxandriamuseum.turnhout.be) (ook voor aanvragen klasbezoeken)

Bij de tentoonstelling hoort een educatief traject rond de manipulatie van historische beelden. Leerlingen van de Vrije Technische Scholen van Turnhout (VTST) werpen zich op als ‘nieuwe beeldmanipulators’ en zullen op het einde van het traject (in januari 2018) met een tentoonstelling komen in het Cultuurhuis de Warande in Turnhout. Dit jongerenproject is een samenwerking tussen de VTST, de Warande, Atelier Broucke en het Taxandriamuseum.